

ще допълни панорамата на сравнителната литературна мисъл в социалистическите страни. Но дори и да не бъде последвана от други сборници „История на сравнителното литературознание в социалистическите страни“ е ценен и полезен труд за всички слависти, за всички литературоведа, занимаващи се с проблемите на сравнителното литературознание.

Емилия Н. Стаматова

КРАСИМИРА БЛИЗНАКОВА — „ОТВЪД ИЛИЮДИЯТА“

Изд. „Български писател“, С., 1986, ред. Кирил Топалов. Рецензенти Владимир Каракашев, Снежина Панова.

КАТЯ ЯНЕВА — „РАЗГОВОР С ВРЕМЕТО“

Изд. „Български писател“, С., 1986, ред. Кирил Топалов. Рецензент Димитър Танев.

„Проблеми на съвременната българска литература“ — една поредица на издателството „Български писател“, която излиза вече няколко години — включва критически наблюдения върху по-значителни и интересни събития от литературния ни живот в продължение на около четиридесет години. Подбраните статии в панорамни студии разкриват задълбочен и точен изследователски прицел — да се постигне пълна картина на развитието и перспективните тенденции в изкуството на словото, създадено в дните на социалистическа България. Излишно е да се изтъква отново необходимостта от подобна творческа инициатива, която да тракува най-важните особености на „съвременната тема“. Новите книги на Красимира Близнакова — „Отвъд илиюдията“ и „Разговор с времето“ на Катя Янева излязоха са изградени в духа на научната и творческата критика, която изследва процесите на българската литература и култура в тяхната цялост.

Самият подбор на проблемите в две книги предразполага за една обидна констатация относно оригинални развойни моменти в българската поезия, проза и литературна критика, особено след паметната за българската култура 1956 година. Потърсени са най-ярките явления, противоречивите и синхронни моменти от писателската биография и участва на съвременниците, изследват се с научна добросъвестност творческата мисъл на писателя и последователността на неговата гражданска и човешка позиция в обществото (изцяло върху това са изградени студиите в книгите „Разговор с времето“ и „Отвъд илиюдията“, макар в тях Катя Янева и Красимира Близнакова да не отбягват въпроси от поетиката на българската поезия и проза). Може да се каже, че в този смисъл и двата литературно-критически очерка запълват едно от белите полета в про-

учванията върху съвременната ни литература.

Огромна проучвателна работа е свършила Красимира Близнакова, проследявайки най-важните доклади, студии и статии по страниците на литературните издания, във връзка със сценичната интерпретация на важни литературни творби от литературната ни класика и съвременната проза. Трябва да признаем, че малцина критици се заемат с трудния жанр на драматургичната критика. Красимира Близнакова успява за пресъздаде динамичния дух на утвърждаващите се културна ситуация след Април 1956 година в облата на българската драма. В тази книгаждаме трасяран пътя на новото чрез доказателствени примери. Търсен е корейт на полемични мнения, на обсъщия, така характерни за този род изкуство, направени са изводи и обобщения. Само едно отзивчиво творческо перо е могло с толкова добросъвестно старание да вникне в ситуации и преломни моменти от развитието на българската драма, в полемиката и дръзките твърдения, за да се стигне до истинността на фактите. Било е необходимо отново да се обглеждат страниците на в. „Народна култура“, „Литературен фронт“, сп. „Театър“, за да се постигне духът и смисълът на априлския възродителен процес.

Всичкият Красимира Близнакова е композирала книгата си в две основни части. Първата е посветена на художествената критика и по-специално — на театралната критика у нас, а във втората са изградени профили на най-изтъкнатите съвременни драматурзи. И в двете авторката убедително характеризира основните линии на развитие на драматургичното и сценичното майсторство, като се спира на възможностите и степените на „постигнатост“ в изпълненията, търси отликите и индивидуалните изъвия.

Красимира Близнакова очертава най-характерните белези на съвременната театрална критика, като недвусмислено подчертава (а и доказва), че в практиката се подценяват нейните основни функции. В студията „Криерият — мярка за морал“, която, макар че има въвеждащ характер, Кр. Близнакова веднага се насочва към целта — да очертае причините за недостатъчната активност и изъвия на ръководна роля от страна на съвременната театрална критика при направляване процесите на сценичното изкуство.

Вещо и умно критичката очертава пътя на ония истински творби, които за разлика от „безличнието“ много по-трудно отвоюват терен. Красимира Близнакова не крие възторга си от проявата на гражданска смелост и верен художествен усет от страна на онези критици, които утвърждават именно такива творби. Според нея нашата критика след Априлския пленум набира сили не само от преобразената действителност, но и от опита на съветската литература и на съветската литературно-критическа мисъл.

Без да бъде максимално подобрен хроникьор на литературните събития у нас,

например почти неясно звучи заглавието на книгата: „Отвъд илюзията“.

Но по-важно е друго: че в книгата на Близнакова е заложена амбицията да се докаже връстът на съвременната драма и литературно-критическата наука за нея, да се открият в процесите на развитието утвърдителните тенденции.

Редактори на поредицата са Кирил Топалов и Михаил Василев. Те явно са проявили далновидност при представените тематични заявки за книги, като са дали ход на изследвания, които взаимно се допълват — книгата на Катя Янева е свързана със състоянието и развитието на съвременната поезия и проза.

От друг характер е книгата на Катя Янева. Тя не си е поставила за задача да очертава панорамна картина на съвременната литература. Но тъкмо нейното изследване — със задълбочен анализ на конкретни литературни творби от съвременната поезия и проза, с детайлните проучвания на културни явления и фактологически примери — създава неповторимо усещане за мащабност и монолитност в оценките. Няма да звучи пресилено, ако се каже, че чрез тая своя първа книга критичката идва да заяви своя стил, своето виждане за литературната история на съвременността, един плодотворен подход, зад който лежат дългогодишния търсения и наблюдения, прецизна работа в избистряне на крайните оценки. Есеистичното на пръв поглед заглавие — „Разговор с времето“ — след запознаване с книгата звучи съвсем убедително. Защото статните на Катя Янева имат това предимство, че „дълбаят“ в посока на основния проблем — „времето“, като критерий и съвест за днешния писател. Това е тема, „изстрадана“ за критичката, тя я занимава трайно. Ще се убедим в това, ако проследим нейните публикации през последните години: „Антифашистката тематика в творчеството на Павел Вежинов“ („Лит. мисъл“, 1969, кн. 4); „Пролетарската сатира и хуморът на Чудомир“ („Лит. мисъл“, 1973, кн. 3); „Пряка изява на белетриста“ („Пламяк“, 1973, кн. 5); „Общуване с времето — един въпрос от ранната лирика на Александър Геров“ (сб. „Проблеми на новата българска литература“, 1978 г.); „Неспокойно съзнание“ („Лит. мисъл“, 1969, кн. 5) и др.

Критичката посочва, че с победата на Девотсептемврийската революция в България се извършва колосален исторически преврат. Творческото съзнание инстинктивно напипва чертите на новото. Възникват нови критерии в осъществяване на личността. Настъпва времето на активна среща на различни поколения — на ветерани комунисти и на родените след Революцията. „Изсявяването на взаимоотношенията между двете поколения — очертава Катя Янева — може да стане успешно при положение, че писателят види и в двете страни съвременника, представи героин с биографията на съответното поколение, но срецнал си на територията на днешния ден, обвързани в днешните проблеми, участващи в днешните конфликти“.

Правилно авторката е забелязала, че „днеса“ нашите белетристи проявяват интерес към срещата на поколенията, главно когато са развълнувани от въпросите, свързани с възпитанието на младото поколение. Това е част от историческата задача на съвремените ни — изграждане на социалистическо съзнание. Процес, който отдавна престана да изглежда прост, правилен. Практиката доказва, че сблъсъка на две епохи, в незатихналата борба на противоречиви идеологии, изграждането на човека е труден, драматичен, не винаги ясен, изненадващ с неочаквани усложнения процес. В случая белетристичката ни има стремежа да не опростява нещата. Невинаги художествено защитена, сложността на процеса е доловена. Писателят често се претоварва с проблеми, героите понякога нямат време да ги изживеят, а само ги струват пред читателя — но се доказва сериозното, задълбочено отношение към явленията в живота“.

Тази критичност и възискателност, която по същество присъствува във всички досегашни статии на Янева, в книгата ѝ придобива характер на методология, основно изискване към съвременния писател. От гледище на това изискване тя се насочва към въпроси на поетиката на творбите, търсейки синхронните моменти между идеен патос и неговото художествено осъществяване.

Особено задълбочено Катя Янева изследва творбата на П. Вежинов „Звездите над нас“ — и това не е случайно. Нашата критика все още не е доосенчила огромната роля, която изигра тази книга в развитието на философската същина на антифашистката тема. Съпоставяйки П. Вежинов с Димитър Димов и Емилиан Станев, Катя Янева очертава неговия неповторим творчески облик: „В „Звездите над нас“ — пише критичката — Вежинов продължи набелязания си път в антифашистката тематика, пътя към сърцевината на положителния герой, засили дискуссионния патос, познат ни от по-ранни творби, но го реализира в белетристичния живот на образите. Постигна единение на своята рационална проникновеност, пластична сила, лирическо въздействие, публицистична откровеност, за да може в лишеното от илюзии познание да открие богатството, величието на своя герой“. Аналитично критичката изследва художествените страни на творбата, нейната специфична атмосфера, неповторимостта на образите, призвани да защитят една голяма идея — идеята за свободата на личността.

У нас съществуват различни критици — един по-безстрастни, други по-отривисто подемични, трети с превес на аналитизма. Ако харесвам книгата на Катя Янева „Разговор с времето“, то е заради чистосърдечната откровеност, която блика от написаното, в която има юношески възторг и тънък скептицизъм, въображение и художествен вкус, чувство за хумор, и още нещо много важно за критик: способност за детайлно виждане в изобразените човешки характери. Това дава лице на нейните статии и рецензии, прави ги „строги

лични", без те да загубват своята обективност като литературна критическа присъда. Има страст и съвест в написаното от Катя Янева. Вътрешно съредоточие и организиращ идеи патос. Органически лежи в книгата и портретът на Давид Овадия. Да изградим цялостен портрет върху една поетическа творба, за това се изисква истинско умение!

Интересът на Янева към поезията на Овадия не я отклонява към пренебрегване на документалната му проза ("Менахо или терористът", "Август, август", "Леваневски"). Кое е характерното за прозата на Д. Овадия, което е удивило и Катя Янева: "Документалистът Овадия се лишава от правото "да тегли чертата" под всичко, разказано от другите, да прави изводите и да приключи спора. Той оценява високо две неща: субективните спомени — съпоставени като път към обективната истина, и възможността на читателя, зрелостта му по-точно да направи сам равновеската от различните мнения. Много точно се съобразява с действената сила на преките свидетелства. И максимално ангажира вниманието на читателя — прави го свой страстен сподвижник в издирването на истината. Едно напълно съвременно отношение към читателя..."

Цялата книга на Янева носи белега на стобразяване с читателското мнение спрямо разглежданата от самата нея творба. Критичката изследва (наред с идеите на творбата) и степените на постигнатост между авторов замисъл и читателско възприемане на съответния реализиран текст (с всичките необходими за случая уговорки!). По този начин Янева не оставя незащитено първоначалното си твърдение за предпочитано от самата нея "внимание към срещата на поколенията във времето и тяхното отражение в литературата", за наличие на акцентен интерес у писателите към "съвременниците и тяхното задълбочено отношение към явленията от действителността".

Особено, възлово място в книгата на Катя Янева заема студията "Неспокойно съзнание (за художествената идея и нейната реализация)". Отново критичката изпява най-ценното свое качество — тя се интересува от цялостното постижение, а не от частичните домогвания (затова в нейната книга в този смисъл няма "случайни" имена). Нени обект са ярките индивидуалности. Затова творчеството на Александър Геров многократно привлича усидията ѝ на критик и изследовател (през 1973 г. Катя Янева издаде и своята анкета с Геров).

Авторката на статията съвсем бегло проследява трудностите около отпечатването на фантастичните новели на Геров. От този момент нататък "Неспокойно съзнание" преживява небивал радужен прием. По тази причина, както подчертава критичката, тя е "значителен дял в съвременната литература".

Най-голяма трудност пред критичката изправят писателите със сложна житейска и творческа биография. Геров е сред най-трудните... Чужда на буквалния "тематизъм" в

критиката, К. Янева анализира творбата на Геров откъм идейно-художествената ѝ значимост. За пръв път обаче в нейната книга са поставени въпроси от поетиката на "Неспокойно съзнание".

Катя Янева разглежда детайлно психологическата мотивировка за поведението на главния герой по време на култа. Заслужават внимание оригиналните виждания на критичката относно езика на героите и техния вътрешен диалог с въображаеми опоненти; за пръв път се поставя въпросът за "човешкото състояние на непълноценна жизненост"; приносни са наблюденията ѝ за взаимопроникването между реалност и фантастичност. Но, струва ми се, че най-значителен момент в тази статия за Геров е анализът на "психологическата травма на героя" след нещастieto с неговото дете, водеща до умопомрачение. Отбягвайки умело криминалния привкус на случката, Геров е създал психологическа, социално-психологическа и философска творба. Много точно критичката е доловила най-същественото от вътрешната композиция на творбата, а именно — защо епизодът с нещастieto (по думите на Геров — епизод напълно "измислен") се вклинява сред истинските преживявания, преживявания с документална основа и точност. "Какви импулси от преживяното са родили това "измислено" нещастие такова, че то е станало органична съставна част от биографията на героя?" — задава въпрос Катя Янева. Намирането на отговора е главната задача на критичката и достатъчно логическо основание за изграждането на цялостната студия. Защото акцентът е сложен не върху нещастieto, както правилно отбелязва) а и доказва) Катя Янева. Оформиането на гледната точка върви успоредно с доказателствените примери: "Ясно е обаче, че не в момента на личното нещастие стават промените с героя. Моментът е върхов като изпяване на станалите вече промети. Не катастрофата смазва човека. Тя се стромоляса върху немислещата материя на предишната личност. Ударът само дава възможност да се видят пораженията, понесени дотогава. Георги Георгиев пада духовно не пред трупа на своето дете, с него това се е случило по-рано. Но кога и как? Като отговорим на тези въпроси, ще знаем с какви фактори свързва Геров пълноценността на човека, здравето на неговата жизненост, ще стигнем до характера и мащабите на авторовото мислене."

Загубата на човешкото съзнание вследствие на трагичната случка е повод за да се направят следните изводи: "За него се оказва непосилно да проумее, че неговата свещена идея, неговата идея от революционните младици, може да замръзне в догма и вече да ранява, не да стимулира човешкото", "Личността е духовно ощетена, съзнателните сили у нея все повече се топят пред истинката за самосъхранение — човекът се движи към статуса на немислещото същество, той е в течението към нищото", "Първите поражения — да приемеш действителността, без да я разбираш,

да се съгласяваш без убеждения — е вече механизмиран на връзката човек — общество“.

Подчертах в началото, че голямото преимушество на Янева е в езиковото богатство на нейната книга, където научният стил съществува с художествения. Така научните изводи, постигнати с максимална вътрешна съсредоточеност и дълбок съдържателен анализ на текста, достигат убедително до идейния патос на разглежданото произведение от критичката. Изводите на нейното проучване прозвучават лаконично, но точно, поднесени са с възбуждане, но с убедителна правдивост: „Контактът човек — реалност вече е смутен. Създада се е барьера — човешкото съзнание се е бързало да разтревожило пред заключените врати на обществената ситуация, обърканно, оплетено в съмнения, докато то, по същността си несъвместимо с мъртвата догма, се е взривило от собствената си енергия.“

Тази статия на Катя Янева — за пораженията на култа върху личността — както и другата „Дико Фучеджиев и проблемите на съвременността“, доказват практически често изразяваното гласно правило, че критикът не е обикновен посредник между писатели и читателска публика, а самият той е творец.

Книгите „Отвъд илюзията“ на Красимира Близанкова и „Разговор с времето“ на Катя Янева са родени от преки наблюдения върху литературни явления и творчески съдби. Написани местно, с нелицеприятна възискателност, те са добра основа за истински диалог със съвременния читател.

Мариана Тодорова

С ПАТОСА НА ПРЕОДЛЯВАНЕТО (Сергей Райков — „Между анализа и мечтата.“ Библ. „Смяна“, Изд. „Народна младеж“, 1986 г.)

„Този текст е критически — четем в дебютната книга на Сергей Райков „Между анализа и мечтата“. — Той си запазва правото да не решава теоретични проблеми, а да брави с тях — т. е. да ги огледа „отвън“, отстраня от собствената им строго научна система, да коментира функцията на възможните решения и нуждата от тях за непосредствената литературна практика.“

Младият критик, познат досега с множество рецензии и статии по проблеми на текущия литературен живот, съвсем уместно е уточнил методиката на своето изследване. Уточняването е особено нужно по отношение на съвременната литература, която се счита обаята, непригодна за теоретико-системни занимания. Но каква ти системност! — дори беглите познания на теорията в нечий критически текст рядко се посрещат с раздражение и дори с насмешка. Противопоставянето на оперативната спрямо „научната“ критика не е от вчера, а и не е безоснователно. Критиците-„дисертанти“, за които историко-литератур-

ните паралели и теоретичното обобщаване са задължителен елемент на интерпретацията, изпускат съществена част от многообразието на текущия литературен живот. Обратно — оперативните критици нямат време и склонност към мърдуване: лавинообразно нарастващото количество книжнина неумолимо им диктува тактиката на бързо реагиране.

Книгата на Райков е привлекателна преди всичко като опит за примиряване на тези две крайности. Тя е посветена на проблема за границите, за граничните ситуации в литературата, който „съществува и се проявява в „пролетните“ сезони на всяка художествена система и намира своето отражение в плодоносните й „есени“. Това е проблем колкото литературоведски, толкова и художествено-практически и следователно — критически проблем, обединяващ въпросите за художествеността, за оценъчните критерии, за приемствеността, разбираана като продължаване, но и като преодоляване на достигнатия духовен опит. Ще рече, невъзможно е литературните граници да се осмислят от литературнокритическа гледна точка без посредничеството на литературната теория и история, единствено със средствата на рецензентската критика. Ето причината, поради която в „Между анализа и мечтата“ са съположени — не без амбицията да бъдат плодотворно уравнивесени, двете същности, неразделими съставки на критическия прочит: от една страна — аксиологическият подход към художествените явления, и от друга — съзнанието за техния развойно-исторически, процесуален смисъл.

За да изясни своето схващане за граничните ситуации, С. Райков отделя подчертано внимание на процесуалността. Той я отчита като характеристика на битието, определяща вътрешната неустойчивост (граничност) на съвременния човек и отгук — стремежа му да намери нови ценностни опори сред окръжаващия го „нестабилен, бързаш, изнервен“ свят. Процесуален — отворен, подвижен, е по-нататък самият художественотворчески акт. Вътрешните пулсации в плана на индивидуално-поетическите търсения например издават „самосъзнанието на поета за навременността на точно определен тип поезия“. А то — самосъзнанието, на свой ред определя „другите две рамки на картината — накъде насочва поетът творчеството си, кого търси, как иска да го достигне и как подбира средствата и пътищата си към своята върховна цел — общуването със света, познанието на света. . .“ Най-сетне, неравнозначно, което значи пак — процесуално, исторически изменящо се, е избито отношението между обективно и субективно. „Между тях лежат притиснати, опиращи се един на друг пластове от различни култури, мълчаливи, но красноречиви с присъствието си. Това невидимо присъствие е изключително важно за съществуването на литературата и за хода на нейното днешно развитие.“

Така, изтъквайки процесуалния характер на литературната граничност, С. Райков